

Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace, inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NOVAC, GHEORGHE

Eroii Europei / Gheorghe Novac. - București : Berg, 2019

ISBN 978-606-9036-56-3

821.135.1

GHEORGHE NOVAC – născut la 21 iunie 1939 în comuna Șoroștin, județul Sibiu. Liceul la Blaj în 1957. Facultatea de științe economice la Cluj în 1968. Redactor la ziarul „Drum Nou” Brașov 1968-1975. Funcționar la Oficiul forțe de muncă Brașov 1977-1999.

CĂRȚI PUBLICATE: Praxemul sau unitatea elementară de interacțiune socială, 2000; Teoria praxemului. O introducere în analiza praxiologică, 2005; pentru această ultimă lucrare i s-a acordat în 2007 premiul Academiei Române la secția filosofie, psihologie, pedagogie și religie. Tratat de praxiologie analitică, vol. I-II, 2012; O nouă perspectivă în științele sociale. Eseuri de praxiologie (I), 2013; Discul lui Archaeus. Eseuri de praxiologie (II), 2013; Revolta sublimă. Încercare asupra ideii de deplasare praxiologică în câmpul social, 2015; Figurile practicii. Eseuri de praxiologie (III), 2015; Dicționar de reguli practice, 2016; Etică și umanism, 2016; Diversitas. Eseuri de praxiologie (V), vol. I-II, 2016; Umanism și umanizare, 2018; Nostalgia transcendenței și revelațiile lucidității, 2019; Trei mituri cu noi interpretări, 2019.

ÎN CURS DE APARIȚIE: Rețeaua răului și dreptul la viață; Fiul risipitor și sfântul laic.

Gheorghe Novac

EROII EUROPEI

– Eseu despre bazele agresiunii politice –

Eroul este modelul spre care aspiră și pe care îl reproduc pe cât sunt în stare, în concepțiile și faptele lor, toți cei care vor să ajungă asemenea lui, adică majoritatea oamenilor. Paradigma acestei similarități e de origine religioasă și e tot atât de veche ca și primele divinități antropomorfe. Iată de ce *mimesis*-ul credinciosului păstrează un văl de sacralitate în însăși afectivitatea faptelor sale. Din această cauză imitația lui, oricât de terestră, de laică, are o energie și o adâncime care nu pot fi dislocate de nimic. Ea constituie tocmai mecanismul de transmitere a culturii în orice societate, din toate timpurile. Dar, dacă pentru aspirant tipul eroului e legat de predispozițiile și înclinațiile sale, pentru comunitatea în care trăiește și pentru viitorul ei e o problemă de valoare umană, de calitate a existenței membrilor ce o formează. Montesquieu a scris că există cinci tipuri de eroi. „Primii eroi, spune el, au fost binefăcători: ocroteau pe călători, curățau pământul de spurcăciuni, săvârșeau munci folositoare. Ca Hercule și Tezeu. Apoi au fost numai viteji: precum Ahile, Ajax, Diomedea. După aceea au fost mari cuceritori ca Filip și Alexandru. În sfârșit, au ajuns îndrăgostiți, la fel cu cei din romane. Astăzi, nu mai știu... Ceea ce odinioară

se numea *glorie, lauri, trofee, biruințe, coroane*, astăzi sunt banii gheață.” (s.a.).² Ultimul gen de erou, burghezul, numit mai târziu capitalist, e în vigoare și astăzi.

Dar, cu vreo sută de ani mai târziu (dacă *Fragmente de istorie*, din *Caietele* filosofului francez, au fost scrise în jur de 1741), Thomas Carlyle susține, în cartea sa *Cultul eroilor* (1841), că există șase tipuri de eroi, dintre care cinci cu totul altele decât cele dinainte: divinitățile, de pildă Odin, profeții, ca Mahomed, marii poeți (Dante, Shakespeare), marii preoți sau reformatori religioși (Luther, John Knox), marii oameni de litere (Johnson, Rousseau, Burns) și marii regi sau cei care au avut acest rol (Cromwell, Napoleon). Viziunea scriitorului scoțian este mult mai largă în sensul cuprinderii, dar aproape deloc preocupată de efectele dăunătoare ale unor clase de eroi. Aceștia sunt numiți de el „Oameni Mari”, întrucât sunt „plăsmuitorii, modelele și, într-un sens larg, creatorii a tot ceea ce marea masă a oamenilor s-a străduit să facă sau să dobândească; toate lucrurile pe care le vedem săvârșite pe lume sunt, la drept vorbind, rezultatul material exterior, realizarea practică și materializarea gândurilor care sălășluiau în Oamenii Mari trimiși în lume.”³

Credința religioasă, perceptibilă în ultimele cuvinte din fraza citată, i-a jucat însă o farsă autorului. El confundă cele două planuri ontologice ale existenței sociale și acțiunii omenești: imaginarul și realul. Divinitățile, oricare ar fi ele, nu pot fi eroi, întrucât nu au făcut și nu pot face nimic; tot ceea ce realizează

ele sunt doar acțiuni puse de un om cu imaginație și interes în seama lor. Ele și faptele lor nu există decât în mintea autorilor lor și a celor care cred în ele. Cât despre a șasea clasă de eroi sau, mai exact, de oameni excepționali ori remarcabili, Carlyle nu vede sau, cel puțin, nu spune nimic despre negativitatea inerentă acțiunii lor. Cromwell și Napoleon sunt tratați doar prin prisma unor trăsături de caracter și a calităților de comandanți și strategii. În eseu de față o să tratez numai acest tip de eroi, cu accent pe efectele dăunătoare și suferințele pe care activitatea lor le are asupra celorlalți oameni. Concepția mea despre eroi și eroism e cam la fel de cuprinzătoare ca a scriitorului scoțian, cu diferența că tipurile 2-5 eu le numesc eroi ai culturii și civilizației, iar ultimul tip e privit doar din perspectiva agresivității și caracterului său războinic. Asta fiindcă acțiunile și produsele celor din prima categorie au, în marea lor majoritate, efecte pozitive asupra oamenilor, viețuitoarelor și mediului, pe când cele ale celor din a doua, aproape exclusiv efecte negative.

Remarc, pentru început, că sugestia lui Montesquieu este că felurile de eroi sunt efemere, corespund unor anumite epoci, astfel că, în timp, unul îi ia locul altuia. În rândurile de față voi trata însă despre un erou de lungă durată, ca să folosesc formula celor de la *Annales*, unul care a dominat mentalitatea Europei din antichitate până astăzi. E vorba de Războinic sau, dacă vreți, de Cuceritor. Existența acestor doi termeni relevă un prim aspect fundamental al eroului european,

având însă o valoare universală. Acela că el nu este pasionat de război doar de dragul luptei, ci și pentru că își dorește bunurile altora, numiți de el rivali sau dușmani. Altfel spus, războinicul este indisolubil legat de pradă, bogăție și aroganță. Un războinic sărac și umil e tot atât de absurd ca și cvadratura cercului. Așa cum a observat, pe bună dreptate, Miguel de Unamuno: „Cel mai cumplit dușman al eroismului, spune el, este rușinea de a părea sărac.”⁴ Într-adevăr, a părea, nu a fi, pentru că un erou nu poate fi niciodată sărac, chiar dacă, uneori, mai ales în vremurile moderne, nu are decât gloria și respectul a mii sau milioane de admiratori.

Poate nu vă vine să credeți dar ideea unui eseu despre eroii Europei mi-a venit din șocul primit în adolescență prin datele și imaginile bombardamentului atomic de la Hiroșima. Atunci, în acei ani de ignoranță, nu a fost un șoc, ci o uimire care mergea până la stupefacție, văzând dispariția într-o secundă a 80.000 de ființe omenesti. Ea a devenit însă cu timpul o adevărată lovitură epistemologică, concentrată în întrebarea: cum e posibil așa ceva? Nu în sens tehnic, căci asta e ușor de explicat, ci în cel cultural. Adică în ce elemente a constat sau cum poate fi explicată evoluția care a dus la o astfel de teribilă și halucinantă eficiență practică? Acest bombardament nefiind decât un act într-un mare război, nu a fost greu să-mi fixez atenția asupra acestui tip de acțiune, a mentalității care îl generează și a tipului de om care îl susține și îl duce la desăvârșire. Două repere semnificative am găsit, la Baltasar Gracián și la Mihai Eminescu.

„Oare ce principii, se întreabă primul, ocupă cataloagele faimei, dacă nu cei războinici? Lor li se datorează la propriu renumele de mari. Ei umplu lumea cu aplauze, veacurile de faimă, cărțile de bravuri, căci belicozitatea este mai lesne aplaudabilă decât pacifismul.”⁵ Adevărul însă, prea puțin spus până acum, e că ei umplu istoria de crime și războaie, pământul de morți, sufletele celor mulți de durere, iar localitățile de dezastre și ruine. E tocmai ideea lui Eminescu atunci când spune: „Omoară fericirea unui popor întreg,/ Liniștea unui secol și ești numit erou.”⁶ Astfel de personaje sunt marii cuceritori de teritorii și popoare, inițiatori și învingători în războaie, toți cei care s-au ridicat pe nenorocirile oamenilor, națiunilor și culturilor.

Ideea că războiul e o îndeletnicire mult mai apreciată decât oricare alta e însă veche în cultura europeană. Ea apare la Herodot, Istorii, II, 167, unde spune: „Nu sunt în stare să-mi fac o părere sigură dacă și această rânduială [obiceiul de a considera o meserie ca nedemnă de militari] elenii au învățat-o cumva de la egipteni – văzând cum și tracii, și sciții, și perșii, și lydienii, și aproape toți barbarii socot pe cei care învață meserii, cât și pe urmașii acestora, ca cei mai de jos dintre cetățeni, iar pe cei se depărtează de munca brațelor îi socot oameni de seamă, îndeosebi pe cei care se îndeletnicesc cu meșteșugul armelor. Acest fel de a vedea lucrurile și l-au însușit toți elenii”.⁷ Și evident, de la ei, toți romanii, de la care au învățat apoi toți europenii. Pasajul e amintit de Tudor Vianu în studiul *Istoria ideii de geniu*, când vorbește de *banausos*,

adică „meșteșugarii, oamenii care se întrețin prin munca mâinilor lor”, care adaugă filosoful, „erau priviți cu dispreț de clasele consacrate conducerii statului, exercițiului cultului religios, războiului și care trăiau din produsele muncii altora.” Asta fiindcă „disprețuirea banausiei era o părere generală în lumea greacă și chiar în întreaga Antichitate.”⁸ Or, plasarea pe ultima treaptă de valoare a activităților productive ține de aroganța conducătorilor și celor care se cred superiori, de dorința lor de separație și distincție. Războinicii sunt eroi tocmai fiindcă, se spune, nu fac lucruri mediocre, lipsite de pericole, deși adevăratele și marile nenorociri tocmai de la ei vin.

Acest tip de erou e reprezentat în Europa de trinitatea războinică Alexandru cel Mare, Cezar și Napoleon. Ultimul și toți cei de după el i-a luat pe ei drept model suprem pentru dobândirea puterii, gloriei, celebrității și tuturor avantajelor asociate cu ele. Ideea apare, pentru prima dată, la Goethe prin 1806, după bătălia de la Jena, așa cum sugerează Friedrich Gundolf. Vorbind de simpatiile și preferințele poetului biograful său spune că acesta revenea adesea „la eroii cunoscuți personal: Frederic cel Mare și Napoleon. Pentru el, Alexandru cel Mare era, conform interpretării anterioare date de Winckelmann și Meyer, mai ales marele principe sprijinitor al artei, iar Cezar, erou al unei drame din tinerețea sa, investit mai târziu cu valoare de simbol și de model al lui Napoleon.”⁹

Chiar dacă Goethe nu a văzut în cei trei sau nu a pus accentul pe mentalitatea lor belicoasă, de cuceritori ai

unor teritorii și popoare străine, ea plutește în subtextul afecțiunii și prețuirii sale pentru ei. Esența acestei înclinații rezidă în faptul că trinitatea amintită constituie simbolul mentalității războinice a Europei. Percepând această realitate, Montaigne, deși rezervat în alte privințe, consideră că Alexandru și Cezar sunt „două minuni ale artei ostășești.” Vorbind despre soțiile celui din urmă și înclinația sa către plăcerile iubirii, el scrie: „Cealaltă patimă, însă, ambiția, care-l mușca la sânge, stătea împotriva celeilalte, îi lua locul cu repeziciune; plăcerile lui nu l-au făcut vreodată să piardă clipa sau prilejurile care se iveau pentru a urca treapta mării.” Aceste plăceri, ca și toate însușirile sale, adaugă el ceva mai departe, au „fost strâmbate și înăbușite de cea mai înverșunată patimă ambițioasă de care se lăsa purtat într-atât, încât neapărat se poate spune că-l mâna și călăuzea în toate faptele lui.”¹⁰

Eroul războinic îl are însă drept prototip pe Ahile și, după ce a trecut prin nenumărate avataruri, a ajuns azi la președinții unor state și comandanții lor militari. De ce? Fiindcă toți iubesc mai presus de orice puterea, gloria și bogăția și se supun, adeseori fără știința lor, mentalității războinice, cu atât de adânci rădăcini și atâta persistență în cultura europeană. Când spun asta trebuie să înțelegem că, din perspectiva tradițiilor culturale, Europa nu se întinde doar pe continentul cu acest nume, ci și pe cel american. Ca urmare, eroii de care vorbesc sunt, în fond, cei ai zonei euroatlantice. Și o spun nu fără temei. Oricine cunoaște cât de cât istoria acestui spațiu știe că obiceiurile și tradițiile din